

teorijsko-metodološka iščitavanja iz vora vode preispitivanju dosadašnjih historijskih predstava i ocjena.

Pojedine dionice knjige, uz korigiranje nenaučnih pogleda i neargumentiranih navoda pojedinih starijih istraživača, reaktueliziraju određene historiografske kontraverze i "bjeline" i prevazilaze postavljene tematske limite. Ovim radom napravljen je iskorak u istraživanju dijela složene ukupnosti Bosanske krajine, čije su formiranje i razvoj vezani za dolazak Osmanlija.

U pogledu osmanskih osvajanja prostora Bosanske krajine, autorica je napravila usporedbu podataka iz tri izvora: Muvekkita, Pečevije i Naima, kao i onoga što je pronašla u arhivskim izvorima različite provenijencije i u dostupnoj literaturi. Nastojeći otkriti granice gdje historijske reminiscencije izazivaju kreativnost lokalnog stanovništva u smislu stvaranja narodne tradicije, ona uočava da narodna tradicija ne priznaje granice i prosto se prelijeva u prostor četveromeđe, Bosanske krajine, Like, Hrvatskog primorja i Dalmacije, „prostor koji je oduvijek bio u dodiru sa Zapadom, a spada u bosanski kulturni krug“.

Prema predajama, izvorno krajiško naslijeđe – epika prvenstveno, nije nastala oko Bihaća, već dalje, na zapadu, u Lici; samo što naziv Like treba shvatiti u širem smislu, da obuhvata i Krajinu i dijelove nekadašnje "Turske Dalmacije". Često su bili izmiješani privredni i politički uzroci etničkih promjena. Teritorijalno široko rasprostranjena tematika i likovi Bosanske krajine rezultat su dinamičnih migracionih procesa u različitim pravcima.

Burna historijska događanja u Bosanskoj krajini uticala su da na dugotrajan proces emanacije osobenog krajiškog duha i samog njenog kontinuiteta. Kroz sve to se formirao i svojevrsni tip ljudi, s razvijenim dubokim osjećanjem za domovinu i socijalnu pravdu. Krajiški prostor nije bez razloga iznjedrio izraz fratelli nemici ("neprijateljska braća"). Kad se govori o tamošnjim uvjetima života, ne treba shvatati doslovno da je borba Krajišnika sa obje strane granice stvarala nepromostiv zid. I u tim vremenima razvijan je i njegovan kult tolerancije, dobrosusjedstva između muslimanskih i kršćanskih prvaka,

običnih vojnika i seljaka. Sinkretizam je bila uobičajena pojava u različitim religijama, a Bosna, s njom i njene krajine, plodno tlo za prožimanje tradicijskih elemenata. U Bosanskoj krajini vidljiv je kontinuitet kulturnih mjesta, paganskih kultova, svetkovina, bogumilskih tradicija, ali i relikata ortodoksnog islama i kršćanstva, što je karakteristično za cijeli bosanski prostor. Složeno je utvrđivanje porijekla pojedinih običaja i njihovih promjena tokom vremena. Bosanska krajina je bila pogodan prostor za razvijanje narodne tradicije, prvenstveno zbog nemirnog i opasnog života, vremena sticanja slave u borbama i individualnim podvizima. Postoji kontinuitet određenih elemenata iz srednjeg vijeka, ali ključni likovi i događaji vežu se za osmanski period. Doživljaji koji se pripisuju pojedinim krajiškim likovima (Mujo Hrnjica, Tale iz Orašca, Mustaj-beg Lički i drugi) nadilaze stoljeća, epske pjesme, biografije i slična žanrovska okruženja. Narodni pjevači udruživali su likove koji su živjeli u razmaku od nekoliko stoljeća. Junaci nisu samo junaci, već i psihološki karakteri. Autorica pokazuje da elementi narodne tradicije imaju historijsku vrijednost, ali i da je tanka granica prema pretjeranom historicizmu te da su doista brojne terminološke i pojmovne nedosljednosti. Sve to govori o socijalnim i psihološkim značajkama narodnih vjerovanja, običaja, da je i sam narod to doživljavao kao "pokušaj hvatanja u koštac sa ondašnjom stvarnošću". Maurice Droun kazao je da bi se narodi, da nemaju legende i mitove, smršli u zimi povijesti.

Autorica svoju knjigu s pravom stavlja u širi, balkanski i osmanski kontekst, ukazujući na potrebe širih promišljanja i poređenja, na vođenje računa ne samo o lokalnim, već i o sadržajnim okvirima Osmanskog carstva. Treba shvatiti uzroke, zakonitosti društvenog razvitka ovog carstva da bi se shvatile društvene okolnosti i ambijent u kome se razvijala i sama Krajina. Historija je višeznačan proces.

Knjiga Ramize Smajić je akribično djelo, pisano bez predrasuda, razborito i slikovito, naučno utemeljeno, primamljivo ne samo za naučnu već i širu, upućeniju čitalačku publiku. Za

historijsku nauku je bitno da se i druga prostranstva Bosne i Hercegovine "pokriju" sličnim, višedimenzionalnim istraživanjima, za šta je ova autorica pripremljena. Iz sveukupnih interdisciplinarnih studija, koje analiziraju različite strane djelovanja, sa razvijanjem kritičke historiografije, preko multiperspektivnog metoda koji traži demonumentalizaciju historije, predstavljanje prošlosti sa stanovišta različitih aktera, može se doći do reflektiranja njene opće slike, pružanja opcije više odgovora. Od historičara se ne očekuje samo profesionalno znanje, nego, kao što pokazuje i ova knjiga, i teorijsko-metodološka upućenost u brojne srodne naučne discipline.

Safet Bandžović

INTERTEKST KAO KULTURNA ENTELEHIJA ORIJENTA

ARAPSKA STILISTIKA U DJELU HASANA KAFIJA PRUŠČAKA, Munir Mujić, Filozofski fakultet u Sarajevu, 2007, 183 stranica.

Hasan Kafija Pruščak bosanski je intelektualac par excellence koji je svojim *pisanim* blagom trajno obogatio kulturnu tradiciju BiH. Pored djela u iz polja filozofije, logike, filozofije i logike, ovaj se vrijedni naučnik okušao i u stilistici. Sve ovo ukazuje na čudesnu

svestranost naših srednjovjekovnih autora na orijentalnim jezicima, među kojima se istako upravo Prušćak.

Knjiga *Arapska stilistika u djelu Hasan Kjafige Prušćaka* najbolji je način da ponovo otkrijemo svoju tradiciju, revaloriziramo je iz savremenih vizura i na kraju odamo pijetet velikanima iz prošlosti. Autor Munir Mujić preveo je Prušćakovo djelo i ponudio temeljitu naučnu analizu njegovog djela *Tamh, is, 'al-Talhis,* ("Prečišćenje 'Sažetka'"), a što je prerada čuvenog djela iz arapske stilistike *Talhis* "al-Miftāh*" ("Sažetak 'Ključa'") kojeg je napisao Ġālāl al-Dīn al-Qazwīni (u. 1338). Drugo Prušćakovo djelo iz arapske stilistike koje Mujić tretira jeste komentar njegovog prvog djela koji je nazvan *Šarh, "Tamh, is, 'al-Talhis,* ("Komentar "Prečišćenja 'Sažetka'"). Posebno raduje činjenica da je knjiga izašla u izdanju Filozofskog fakulteta koji je kao institucija prepoznavao vrijednost ove knjige i njene tematike, a to su potvrdili meritorni recenzenti: prof. dr. Esad Duraković, prof. dr. Marina Katnić Bakaršić i prof. dr. Amir Ljubović.

Izuzetan prijevod i detaljna elaboracija brojnih tema iz klasične arapske stilistike uz česta kompariranja sa dostignućima helenskog i latinskog nasljeđa retorike i savremenih tokova u stilistici dominantne su odrednice ove knjige. Posebna pažnja posvećena je samim Prušćakovim komentarima koji su usljed različitih faktora bili veoma hermetični. To je za Mujića bio izuzetno izazovan poduhvat s obzirom da je djelo datira sa početka 17. stoljeća (1602. godina). Nadalje, prijevod termina koji nisu ograničeni samo na stilistiku bio je od izuzetnog značaja, ali, istovremeno, veoma zahtjevan zadatak. Zbog same oblasti Mujić u uvodnim poglavljima razmatra genezu i razvoj stilistike prvo kod Arapa, a onda i u samoj BiH, osvrćući se na njene najznačajnije predstavnike i autore. Autor s pravom primjećuje kako se relativno malo pažnje posvetilo ovoj disciplini izumemo li značajna djela Teufika Muftića i Esada Durakovića, te Džemaludina Latića i Jusufa Ramića koji su se isključivo posvećivali pitanju stila i stilistike u Kur'anu.

U poglavlju *Nastanka i razvoj arapske stilistike* Mujić nudi jezgorvit pregled

ravoja stilistike kod Arapa od najranijih djela *Ma'ānī al-Qur'ān* ("Značenja Kur'ana") od al-Farrā'a i *Mağāz al-Qur'ān* ("Metaforički jezik Kur'ana") Abū 'Ubayde koja su nastala početkom 9. stoljeća, preko utemeljitelja al-Ġāh,iz,a (u. 869) i Ibn al-Mu'tazza (u. 908), pa sve do klasika 'Abd al-Qāhira al-Ġurġānija (u. 1069), al-Sakkākija (u. 1128) i al-Zamahšarija (u. 1143). Osim što se osvrnuo na metodološke pristupe ovom djelu jer su se jedni stilističari oslanjali na književnost tzv. *arapski metod*, a drugi na logiku i apologetiku – *metod nearapa*, Mujić posebno tretira razdoblje nakon 13. stoljeća i tzv. *zasvođenja* znanosti o stilu. To je period brojnih komentatora i kompilatora u kojem se često zalazilo u puku skolastiku, a kojem pripada naš Prušćak. Ipak, pokazat će se da ova uslovno kazano *dragomanska* tradicija nije ni izbliza tako *plošna* i *negativan* kako se danas poima.

Sljedeće poglavlje razmatra odnos arapske stilistike i susjednih disciplina. Temeljitim pristupom ovoj temi Mujić ukazuje na čitav spektar disciplina koje su utjecale na razvoj stilistike kod Arapa. Naime, stilistika je stasavala u zlatnom dobu arapske filozofije i logike s jedne, odnosno poetike i lingvistike, s druge strane. Mujić nas podsjeća na veoma bitnu činjenicu kako arapski stilističari u svojim radovima nisu pravili razliku između poetike i retorike kao što je to slučaj kod Aristotela na primjer.

Najjači utjecaj na arapsku stilistiku svakako je ostavila lingvistika. Razlog za to jeste naglašeno potenciranje strukture u odnosu na značenje, a što je u potpunosti kanonizirano u djelima klasika al-Sakkākija i al-Qazwīnija. Druga disciplina koja je *sudbinski* utjecala na arapsku stilistiku jeste logika što se ogleda u samoj stilističkoj terminologiji kod Arapa koja je često doslovno prenesena iz logike. Nadalje, Mujić ne zanemaruje niti društveno-historijski kontekst, pa daje veoma vrijedne opservacije o presudnim političkim, teološkim i filozofskim aporijama u doba kada je stasavala arapska stilistika. Veoma su vrijedni autorovi pronicljivi osvrti na *mu'tazilite*, odnosno *breme* spekulativne teologije koje je uzrokovalo radikalne i trajne promje-

ne u gotovo svim srednjovjekovnim disciplinama kod Arapa i muslimana uopće, a čije posljedice i danas mogu *prepoznati* upućeniji poznavaoči arapske kulture.

Iako nevelika, veoma vrijedna su i poglavlja o arapskoj stilistici u Bosni, te samom Hasanu Kjafigi Prušćaku. U njima se daje koncizan pregled proučavanja stilistike u Bosni, kao i autora koji su se bavili ovom disciplinom, sa detaljnim osvrtom na djelo i život samog Prušćaka. Pored ovih informacija, Mujić upućuje i na djela i autore koji su ranije radili na otkrivanju i promoviranju djela i autora na orijentalnim jezicima poput Hazima Šabanovića, Esada Durakovića, Amira Ljubovića i Fehima Nametka.

Na početku Prušćakovog djela nalazi se prolog u kome se, u duhu srednjovjekovnog koda pisanja, tekst *veže* za Gospodara i Njegova poslanika, a sve u namjeri da ljudsko djelo ne ostane tek na nivou profanog, te sa pripoji Smislu jer *od Njega se pomoć traži za svako postignuće*. Nadalje, nakon pohvala na al-Qazwīnijevo djelo, Prušćak navodi pretekst koji je bio najizravniji povod za njegovo bavljenje stilistikom, a to je djelo *Talhis** "al-Miftāh*" ili "Sažetak 'Ključa'". Nakon toga slijedi uvodno poglavlje koje općenito govori o *al-fas)āh%i* i *al-bālaġi* što su krucijalni i kompleksni pojmovi u arapskoj stilistici, odnosno često sinonimi za nju. Mujić koncipira svoj rad tako što prevodi izvornik, a onda u fusnotama do u detalje teorijski analizira navedene pojmove dajući u isto vrijeme sinhronijski i dijahronijski osvrt na njih. Već od samog početka autor ukazuje koliko oprezno moramo prilaziti upravo pojmovlju zbog kulturalnog transfera značenja koja nisu bila identična u grčko-latinskoj i arapskoj tradiciji.

Znakovito je da nakon kratkog prologa i uvoda Prušćak dijeli *Prečišćenje "Sažetka"* na tri korijena od kojih je najduži onaj prvi koji tretira znanost o značenjima. Ovaj korijen, pak, sadrži osam poglavlja i govori o modalitetima obavijesne predikacije i obavijesnom iskazu, o stanjima subjekta, o stanjima predikata, o elementima ovisnim o glagolu, o restrikciji, o *al-'inšā'* iskazima, o sindetskom odnosu među rečenicama, te o konciznosti. Iako su

sva poglavlja jednako značajna, izdvojio bih poglavlje o stanjima subjekta u kome se otkriva sva čar srednjovjekovne arapske stilistike s jedne, te erudicija i znanstveno umijeće Munira Mujića, s druge strane. Naime, autor uspijeva predočiti dio spomenutog srednjovjekovnog blaga u originalnom ruhu, prijevodom i pravilnim *historijskom* situiranjem i analiziranjem, a potom ga komparira i propituje u svjetlu savremenih stilističkih i lingvističkih studija. Impresionira Mujićeva pronicljivost i lahkoća komunikacije sa klasičnim arapskim tekstovima iz stilistike (kao što su već spominjana djela al-Ġurġānija, al-Taftāzānija, al-Sakkākija...) i najrecentnijim stilističkim studijama kako na istoku, tako i na zapadu (al-Basyūnī, H(usayn, 'Abd al-Mut,allib, Weststeijn, van Gelder, Blek...). Ovo je ustvari konstantna odlika Mujićevog *metakomentara*. Poglavlje o stanjima subjekta posebno je zanimljivo iz ove perspektive. Naime, pažljivim čitanjem Pruščakovog djela, čitatelj će moći uvidjeti srednjovjekovni odnos prema subjektima, ali i Subjektu čiji je primjer uvijek prvi u skoro svim poglavljima i korijenima. Do u detalje se razmatraju razlozi prisutva, isticanja, determinacije subjekta i tako redom. Treba li, onda, napominjati postmoderne *zapitanosti* o stanjima subjekata koji su često lažni¹ (Foucault), i koji ne/svjesno zauzimaju neodgovarajuće odnosno nezaslužno mjesto u Kulturi, što začudno kongruira neprikladnim permutacijama subjekata u lingvističkim, odnosno stilističkim sistemima. Ova kratka digresija navedena je kako bi se samo uputilo na otvorenost Mujićeve knjige za brojna savremena teorijska proitivanja. *Arapska stilistika u djelu Hasana Kjafije Pruščaka* ustvari je odličan pretekst za sve moderne književne kritičare koji u naslijeđu *eliotski* tragaju za rješenjem kurentnih problema.

Drugi korijen Pruščakovog djela kazuje o znanosti o jasnom izražavanju ili *'ilm al-bayānu*. Kao i u prethodnom prijevodu Mujić nam daje iscrpne potake o osobenosti i historijatu ovog dijela arapske stilistike koji je, u biti, posvećen tropima ili *metaforičkoj*

¹ Pogledati u: *Literary Theory: The Basics*, Hans Bertens, Routledge, UK, 2008, str: 115-146.

upotrebi jezika. On napominje kako su arapski stilističari bili veoma oprezni i precizni, te da *razlika između tropa i pjesničkih ukrasa u klasičnoj arapskoj stilistici je skoro podudarna sa razlikom između tropa i figura u evropskoj stilistici*, sa izuzetkom hiperbole i ironije koje su Arapi smatrali pjesničkim ukrasima. Nadalje, Arapi su predanije izučavali trope za razliku od figura koje su uglavnom smatrane nadopunom. U ovom općenitom osvrtu na znanost o jasnom izražavanju, Mujić veoma akribično elaborira i teoriju označavanja (*al-dalāla*) koja reflektira nesvakidašnju brigu o označitelju, označenom i samom procesu označivanjima. Svim tragaocima *stvarnosti jezika* i njihovog suodnosa ova bi jezgorvita i akribična analiza mogla ponuditi dosta prostora za nove komparativne studije u lingvistici i šire. Zanimljivo je da Pruščak, a samim time i Mujić, daje više prostora poređenju koje je *prvi cilj* ovog korijena ili poglavlja. U svojim opširnim analizama Mujić potanko tretira brojne načine poređenja pokušavajući uvijek čitatelju dati najprikladnije primjere iz evropske stilističke tradicije. Veoma inspirativno je razmatranje o obrnutom poređenju ili *al-tašbih al-maqlūb* ili *al-tašbih al-ma'kūs* u kojem proučavaoci arapskog literarnog blaga mogu naći odgovore na viševjekovno *potenciranje* poređenja kod Arapa.

Nadalje, Mujić ukazuje na rješenja do kojih je došao Esad Duraković svojim dugogodišnjim radom na stilistici Kur'ana, ali i arapske poezije uopće, a koja su dijelom objavljena u njegovoj posljednjoj knjizi *Orijentologija: univerzum sakralnoga teksta*. To su prevashodno ukazi kako poređenje potencira razliku i spriječava intenzifikaciju značenja za razliku od metafore.² Upravo je metafora drugi cilj ovoga poglavlja koje Mujić otvara ponovnim ukazivanjem na porijeklo jezika i vezu između lingvističkog znaka i značenja, a potom, prateći Pruščakov tekst, ponire u opsežne opservacije o vrstama metafore, razlikama sa metonimijom, odnosno čitavim metaforičkim konstruktom u klasičnoj arapskoj stilistici. Treći cilj ovoga poglavlja jeste kratak

² Opširnije pogledati u: *Orijentologija: univerzum sakralnoga teksta*, Esad Duraković, Tugra, Sarajeva, 2007, str: 132-177.

osvrt na alegoriju u kojem se najviše objašnjava razlika između same alegorije i metafore.

Treći korijen posvećen je pjesničkim ukrasima. Ovo je ujedno i sadržinski najmanje poglavlje u izvorniku i Mujićevoj knjizi. U njemu se jasno definiraju semantički i formalni pjesnički ukrasi. Pažnju treba posebno posvetiti *stilističkim raritetima* poput dijalektičkog postupka (*al-madhab al-kalāmī*). Naravno, ni u ovom poglavlju ne nedostaju detaljne analize i definicije koje Mujić nudi bilo da se radi o rijetkim figurama poput dijalektičkog postupka ili antitezi, reverziji, simulaciji i slično. Na kraju, u samome zaključku, Mujić iznova ukazuje na veličinu Pruščakova lika i djela, te na jedinstven žanr komentara, metakomentara i, kazali bismo, *suprakomentara* – što je na određeni način i samo Mujićevo djelo. Treba svakako kazati da je Mujićeva knjiga tek drugi integralni prijevod iz arapske stilistike, nakon Durakovićevog prijevoda *Mufid 'alā al-farīda*, odnosno Bošnjakovog djela o metafori.³

Naposljedku, dodatna vrijednost knjige jeste i u lijepo uređenom riječniku termina. Ranije smo ukazali na sve poteškoće i ogroman trud koji je autor uložio da prevođenju i prilagođavanju termina iz arapske stilistike u bosanski jezik, odnosno evropsku stilističku tradiciju. Žalosno je što ovakvo djelo nije popraćeno odgovarajućom tehničkom obradom, gdje su primjetni brojni propusti. O tome se svakako trebalo povesti više računa.

Knjiga kao povod za razmatranje fenomena interTeksta na Orijentu

Poseban osvrt zaslužuje sam način na koji je Mujić napisao svoje djelo. Uhvaćen u koštac sa srednjovjekovnim tekstom koji svoje esencijalne tekstualne veze očito i *namjerno* uspostavlja sa prethodnim klasičnim kako komentarima tako i djelima, autor je morao temeljito izučiti *starije* pretekste, a sve to je samo dodatno usložnjavalo prevashodno razumijevanje, a potom prijevod, analizu i komparaciju znanstvenog *pojmovlja*, te naposljetku konačni

³ Esad Duraković, *Arapska stilistika u Bosni – Ahmed sin Hasanov Bošnjak o metafori*, Sarajeva, 2000, Orijentalni institut u Sarajevu. Posebna izdanja XIII.

transfer u domaću tradiciju i akutelni trenutak. Vertikalna os ovih dijela bi išla od al-Sakkākijevog enciklopedijskog djela *Ključa znanosti* (*Miftāh, al-'ulūm*), preko al-Qazwīnijevog *Sažetka ključa* (*Talhis, "al-Miftāh,"*) koji je posvećen samo stilistici, i konačno do Pruščavkovog *Prečišćenja 'Sažetka'* (*Tamh, is, "al-Talhis,*).

U ovoj kratkoj i pojednostavljenoj matrici *kretanja teksta* nameće se pitanje, a šta je sa pretekstima *Ključa znanosti*? Naravno, tu bismo mogli slobodno navesti djela al-Ġāh, iz, a i ostalih utemeljitelja arapske stilistike, no, nakon njih, svakako bismo došli do Kur'ana kao arhiteksta. Stoga se odmah treba uputiti na Durakovićev koncept *univerzuma sakralnog teksta* koji objašnjava sofisticiranu relaciju Kur'an – književnost, a koja se evo pokazuje i na polju stilistike. Kako? Dovoljan će biti pogled na upotrebu primjera koji se navode u svim poglavljima bilo da se radilo značenju, tropima ili figurama. Većina primjera neupitno je iz sakralnoga Teksta. I ne samo to, ajeti su uvijek istureni kao prvi primjeri, a nakon njih slijedi dodatno argumentiranje sa stihovima ili izrekama. Ovakvo konstruiranje djela bez sumnje lokalizuje Ryanovu *istinsku osnovu supstancije ili objektivnosti*⁴. Dakle, prije al-Sakkākijevog djela, kao i djela svih drugih autora iz najraznolikijih znanosti, nužno stoji Tekst. To dominantno pozicioniranje kazuje kako se prvo mora obezbijediti *sakralno opravdanje* za tekst, i u ovom slučaju čitavu disciplinu, odnosno stilistiku, a tek potom ukazati kako se dobiveni zaključci reflektuju u profanome.

No, da se vratimo Mujićevoj organizaciji knjige *Arapska stilistika u djelu Hasana Kjačije Pruščaka*. On je uređuje po principu klasičnih glosa i hašija, odnosno komentara. Dakle, u centru je tekst izvornik, koji je u biti tek refleksija Teksta, a onda oko njega, u ovom slučaju u fusnotama, slijedi autorova analiza i komentar. Nadalje, iz priloženog se vidi kako je Pruščakov komentar *afirmativan*, a Mujićev *kreativan*, a razlog tome jeste različit odnos prema tradiciji. Prvi je, dakle, klasičan ili *smjerno pokoran tradiciji*, a drugi je

4 Nirman Moranjak-Bamburać. *Retorika tekstualnosti*, Buybook, Sarajevo, 2003. str. 27.

savremen ili *otvoren, dinamičan i propitivački*.

U vremenu kada su fusnote često nepoželjne i kada se ili izgone na kraj djela – po američkim mjerilima i metodologiji, naprimjer – ili apsolutno zanemaruju, pa čitatelji ostaju bez daha pred *autonomnim* kraljevstvom autorova znanja što je najčešće perfidna intelektualna laž, Mujić svoj višegodišnji rad na stilistici, stavlja u *zakulisne* fusnote, a eksponira izvornik. Nije li to onda, pored svojiski obavljenog znanstvenog posla, dokaz intelektualne iskrenosti koja nam danas toliko fali?! Nije li to razlog da se poseban odjeljak ovog osvrta posveti upravo ovom gestu autora?!

Zašto to radi Mujić? Zašto su to radili često pogrešno shvaćeni srednjovjekovni enciklopedisti islamske tradicije? Jedan od mogućih odgovora jeste želja da se živi u Smislu, da se u profanome slijedu poveže sa izvorom, a to je u ovom slučaju Kur'an. To je nalik na poznati kulturni fenomen *seneda i silsila* u islamskome svijetu. Biti u društvu velikana prošlosti i sakralne tradicije, u dalekoj Bosni ili drugdje, bila je onomad velika je stvar.⁵ Štaviše, ona otkriva sasvim drugačiji pristup stvarnosti teksta, u kojoj se ne vrednuje *originalnost* kao kod nas na Zapadu, ma šta ona značila, već upravo *smjernost* i neisticanje ličnog pred kolektivnim.

Arapska stilistika sa nizom svojih preteksta primjer je kako *vertikalna os* teksta može utjecati na onu *horizontalnu* koja je usmjerena ka čitatelju, jer ako se u vertikalni teksto istaknu interkonekcije znakova, odnosno informacija knjige, ova stvarnost prenijet će se dijelom ili u potpunosti i u svijest čitatelja. Ovo je dovoljan razlog da se sa evropocentričnim podozrenjem ne gleda na klasične tekstove i djela, pogotovo ona iz književnosti, a koja dolaze iz drugih i drugačijih tradicija, poput orijentalnoislamske. Najzad, evropska kultura itekako baštini ovakve pristupe tekstu i znanju.⁶ Dublja analiza tekstova ovakve vrste pokazat će kako su ona *svjestan* ho-

5 O ovome fenomenu profesorica Snježana Buzov održala je predavanje na Filozofskom fakultetu u junu 2008. godine.

6 Peter Childs and Roger Fowler. *The Routledge Dictionary of Literary Terms*, Routledge, 2006. str: 121-123.

mmage Arhitekstu i potvrda cirkularnosti jezika i Teksta. Da li je potrebno ukazati na motiv kruga u orijentalnoislamskoj tradiciji?!⁷ Cilj ovakve intertekstualnosti jeste da ne postoji *esencijalna originalnost* nakon Arhiteksta. Ironično, čak i je i on *prepis* sa Ploče Pomno Čuvane. Ovo je svjesno pristajanje na *pređašnje tekstove*. I ono u Smisao teksta aktivno uključuje autora, čitatelja i metatekst. Autor prenosi odjeke i emanacije pređašnjih tekstova koji bi mogli po njegovom uvjerenju djelovati u aktuelnom historijskom momentu koji sada stvara saglasje sa iskustvenim i minulim, ali progresivno. Tako da on na kraju doslovno liči na *aranžera* već postojećeg Znanja koje se aktualizira i sinhronizira sa podatom egzistencijalnom situacijom. Danas su muslimanski intelektualci najčešće posrnuli pred drugim zadatkom - odnosno valjanom i odvažnom reaktualizacijom Teksta.

Arapska stilistika u djelu Hasana Kjačije Pruščaka odlična je knjiga za istraživanje kompleksne arhitekture teksta i svekolike dinamike koja u njemu vlada, ali i za *intelektualno osvještenje* u doba bojažljivog, parcijalnog i plošnog sučeljavanja sa znanjem.

Mirza Sarajkić

7 Esad Duraković. *Orijentologija: univerzum sakralnoga teksta*, Tugra, Sarajevo, 2007. str: 18.